माधव घिमिरेका गीतिनाटकमा पूर्वीय दर्शन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र
सङ्कायअन्तर्गत नेपाली विषयको दर्शनाचार्य तह
तेस्रो सत्रको (पाठ्यांश ६०९ र ६१०) को
प्रयोजनार्थ प्रस्तुत

शोधप्रबन्ध

शोधकर्ता
लक्ष्मीप्रसाद ढकाल
क्रमाङ्क ९
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर, काठमाडौँ
२०७८

शोधनिर्देशकको सिफारिस

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली विषयको दर्शनाचार्य तह तेस्रो सत्रका शोधार्थी लक्ष्मीप्रसाद ढकालले *माधव घिमिरेका गीतिनाटकमा पूर्वीय दर्शन* शीर्षकको प्रस्तुत शोधप्रबन्ध मेरा निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । यस शोधकार्यबाट म सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय नेपाली केन्द्रीय विभाग दर्शनाचार्य कार्यक्रमसमक्ष सिफारिस गर्दछु ।

....

सह प्रा.डा. नारायणप्रसाद गड्तौला

(शोधनिर्देशक)

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रि.वि., कीर्तिपुर ।

मिति : २०७८/१०/१३

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौँ

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली विषयको दर्शनाचार्य (एम.फिल.) तहका शोधार्थी श्री लक्ष्मीप्रसाद ढकालले तेस्रो सत्रको निर्धारित पाठ्यांश ६०९ र ६१० को परिपूर्तिको प्रयोजनका लागि तयार पार्नुभएको *माधव घिमिरेका गीतिनाटकमा पूर्वीय दर्शन* शीर्षकको शोधप्रबन्ध स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधप्रबन्ध मूल्याङ्कन समिति

हस्ताक्षर

(१) प्रा.डा. कृष्णप्रसाद घिमिरे ....
(विभागीय प्रमुख)

(२) सह प्रा.डा. नारायणप्रसाद गड्तौला ....
(शोधनिर्देशक)

(३) प्रा.डा. लक्ष्मणप्रसाद गौतम ....
(आन्तरिक परीक्षक)

(४) प्रा.डा. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल ....
(बाह्य परीक्षक)

मिति : २०७८/१२/२८

कृतज्ञताज्ञापन

माधव घिमिरेका गीतिनाटकमा पूर्वीय दर्शन शीर्षकको प्रस्तुत शोधप्रबन्ध मैले त्रिभुवन विश्वविद्यालय नेपाली केन्द्रीय विभागका सह प्राध्यापक समादरणीय गुरु डा. नारायणप्रसाद गड्तौलाज्यूको निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । उहाँको बौद्धिक, प्राज्ञिक एवम् रचनात्मक निर्देशन र प्रेरणाबाट नै यो शोधकार्य सम्पन्न भएको हो । यसका निम्ति म उहाँप्रति कृतज्ञ छु ।

प्रस्तुत अध्ययनलाई गुणस्तरीय र व्यावहारिक बनाउन प्राज्ञिक निर्देशन गर्नुका साथै स्नेहपूर्ण सहयोग तथा सैद्धान्तिक एवम् व्यावहारिक रूपमा उत्प्रेरित गर्नुहुने आदरणीय गुरु प्रा.डा. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेलप्रति विशेष आभारी छु । त्यसैगरी यस कार्यमा आवश्यक सल्लाह सुझावका साथै अध्ययनसामग्री उपलब्ध गराई थप सहयोग पुऱ्याउनुहुने श्रद्धेय गुरु प्रा.डा. लक्ष्मणप्रसाद गौतमप्रति आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु ।

प्रस्तुत अध्ययनलाई यथासमयमा सम्पन्न गर्न सहयोग पुऱ्याउने त्रि.वि. नेपाली केन्द्रीय विभागका विभागीय प्रमुख प्रा.डा. कृष्णप्रसाद घिमिरे र शोधप्रबन्ध लेखनका क्रममा प्राज्ञिक परामर्श र प्रोत्साहन दिनुहुने दर्शनाचार्य कार्यक्रमका सम्पूर्ण आदरणीय गुरुहरूप्रति आभार व्यक्त गर्दछु । शोधकार्य गर्न र शोधप्रबन्ध तयार पार्ने क्रममा आवश्यक सामग्री उपलब्ध गराइदिने त्रिभुवन विश्वविद्यालय केन्द्रीय पुस्तकालय, नेपाली केन्द्रीय विभागको विभागीय पुस्तकालयका कर्मचारीहरूप्रति विशेष आभार प्रकट गर्दछु । सामग्री सङ्कलनमा सहयोग पुऱ्याउनु हुने सहपाठी मित्रहरू, प्रशासनिक रूपमा सहयोग गर्नुहुने नेपाली केन्द्रीय विभागका कर्मचारीहरूलाई धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु । शोधप्रबन्ध लेखनमा हरपल सहयोग र प्रोत्साहन गर्ने आदरणीय व्यक्तित्वप्रति सदैव ऋणी रहनेछु । शोधप्रबन्ध तयार पार्ने क्रममा जजसका कृतिहरू सन्दर्भसामग्रीका रूपमा प्रयोग भए ती स्रष्टाहरूप्रति हृदयदेखि नै आभार प्रकट गर्दछु । अनुसन्धानका क्रममा मैले मेरा आमाबुवा, आफन्तजन एवम् शुभचिन्तकहरूको यथोचित योगदानको स्मरण गर्दै सबैप्रति आभार व्यक्त गर्दछु । साथै यस कार्यमा प्रत्यक्ष एवम् परोक्ष रूपमा सहयोग पुऱ्याउनुहुने सबैप्रति कृतज्ञ छु ।

अन्त्यमा प्रस्तुत शोधप्रबन्धलाई अन्तिम मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय नेपाली केन्द्रीय विभाग दर्शनाचार्य कार्यक्रमसमक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

शैक्षिक सत्र : २०७६/७७
त्रि.वि. दर्ता नं. ४०२०२८८
क्रमाङ्क : ९
मिति : २०७८/१०/१२

....
लक्ष्मीप्रसाद ढकाल
दर्शनाचार्य तह
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रि.वि., कीर्तिपुर

विषयसूची

पृष्ठ

शोधनिर्देशकको सिफारिस ख
स्वीकृतिपत्र ग
कृतज्ञताज्ञापन घ

पहिलो परिच्छेद
शोधपरिचय

१.१ विषयपरिचय १
१.२ समस्याकथन २
१.३ शोधको उद्देश्य २
१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा ३
१.५ शोधको औचित्य ६
१.६ शोधकार्यको सीमाङ्कन ६
१.७ शोधविधि ७
१.७.१ पाठसङ्कलन विधि ७
१.७.२ पाठविश्लेषणको विधि ७
१.८ शोधप्रबन्धको रूपरेखा ७

दोस्रो परिच्छेद
माधव घिमिरेको गीतिनाटकमा जीवात्मा र मोक्षचिन्तन

२.१ विषयपरिचय ८
२.२ जीवात्मा र मोक्षचिन्तनको दार्शनिक अवधारणा ८
२.३ माधव घिमिरेका गीतिनाटकमा जीवात्मा चिन्तन १३
२.३.१ जीवात्माको सत्यता र नित्यता १३
२.३.२ जीवात्माको सर्वव्यापकता र सर्वोच्चता १८
२.३.३ जीवात्माको अद्वैतता २२
२.४ माधव घिमिरेका गीतिनाटकमा मोक्षचिन्तन २६
२.४.१ दासताबाट मुक्ति २६
२.४.२ बन्धनबाट मुक्ति ३१
२.५ निष्कर्ष ३६

तेस्रो परिच्छेद
माधव घिमिरेका गीतिनाटकमा जगत्चिन्तन

३.१ विषयपरिचय ३८
३.२ पूर्वीय दर्शनमा जगत्सम्बन्धी दार्शनिक अवधारणा ३८
३.२.१ सत्त्वगुणयुक्त जगत् ३९
३.२.२ रजोगुणयुक्त जगत् ३९
३.२.३ तमोगुणयुक्त जगत् ३९
३.३ माधव घिमिरेका गीतिनाटकमा त्रिगुणचिन्तन ४१
३.३.१ सत्त्वगुणसम्बन्धी चिन्तन ४१

३.३.२ रजोगुणसम्बन्धी चिन्तन ४७
३.३.३ तमोगुणसम्बन्धी चिन्तन ५२
३.४ माधव घिमिरेका गीतिनाटकमा इहलौकिकचिन्तन ५८
३.४.१ इहलोकमा कर्मफलचिन्तन ५९
३.४.२ इहलोकमा सुखदु:ख चिन्तन ६४
३.५ माधव घिमिरेका गीतिनाटकमा पारलौकिकचिन्तन ७२
३.५.१ परलोकसम्बन्धी स्वर्गचिन्तन ७२
३.५.२ परलोकसम्बन्धी नरकचिन्तन ७८
३.६ निष्कर्ष ८२

चौथो परिच्छेद
माधव घिमिरेका गीतिनाटकमा ईश्वरचिन्तन

४.१ विषयपरिचय ८५
४.२ पूर्वीय दर्शनमा ईश्वरचिन्तनको दार्शनिक अवधारणा ८५
४.३ माधव घिमिरेका गीतिनाटकमा ईश्वरको स्वरूप ८७
४.३.१ सृष्टि, स्थिति र प्रलयकर्ताका रूपमा ईश्वर ८७
४.३.२ पालनकर्ता र संरक्षणकर्ताका रूपमा ईश्वर ९२
४.३.३ जीवनदाता र कर्मफलदाताका रूपमा ईश्वर ९८
४.३.४ परम सत्य र मोक्ष दाताका रूपमा ईश्वर १०२
४.४ निष्कर्ष १०६

पाँचौँ परिच्छेद
सारांश तथा निष्कर्ष

५.१ सारांश १०८
५.२ निष्कर्ष १०९

सन्दर्भ सामग्रीसूची